

VELAZQUEZ PÅ SUTTESTAD

Gustaf Frøding, Kung Filip IV av Kastiljen och Diego y Velazquez

Av O. Henrik Akeleye Braastad

*"Dagar gå och år förinna,
Don Diego y Velasques,
Går det fram, är penseln rask,
Med vår lilla infantinna?"
Sade kung Philip mulet,
Halv på allvar, halvt på spe,
Men Velasques, som log förstulet,
Sade endast: "Kom och se!"*

Bland Lillehammers målare i denna tid hittar vi Eyolf Soot. Han är jämngammal med Frøding (f. 1859). Soot är sonson av den även i Värmland kända byggaren av Haldenkanalen, just på andra sidan om riksgränsen, Engebret Soot – en mann som upprepad gjorde de allvarligaste försök på att forcera riksgränsen i västra Värmland med en union av kanaler, med timmer i vatten. Den norska författaren Jonas Lie som Frøding känner mycket väl till var Eyolf Soots morbror. Senare kommer Soot (1892) även att äkta Inga Björnson, BBs brorsdotter. Soot har som konstnär gått det riktiga spåret som de träffas, född i Amerika och sedan med målarutbildning från Kristiania, Berlin, München och även hos Bonnard.

Soot målar folklivsskildringar och även en rad porträtter. Det mesta ljusst (iriserande), men även dystert¹. Som svärson av Björnsons bror hade han redan midt på 80-talet besökt Aulestad och där målad gårdens naturliga "styrtdam" – dusjen från bäcken över bron, lika bredvid Björnsons gård. Användande Lillehammer, ungefär samtidigt med Gustaf, har han i Paris målat porträtter av författaren Jonas Lie och hustrun Thomasine (1889) – nu i Nationalgalleriet i Oslo.

Frøding träffar Soot ganska tidigt under sin vistelse i Lillehammer. Soot är en lustigkurre om vilket det i lokalsamhället lever kvar otroliga historier. Han roar uppenbarligen Gustaf. Soot beskrivs av eftertiden som mycket populär genom sitt vänliga sätt och sitt frodiga humör. Frøding skriver i brev till Mathilda 4.11.1890 – just ankommen till Lillehammer - at Soot är *"en ytterst klassisk personage, som vandrar världen omkring med penslar och staffeli och en ofantlig parasoll"*.

¹ "Barnemordersken" fra 1895 är kanske det mest kända, att se i Nationalgalleriet i Oslo.

Soot har 1884 med bilden "Tatere" (tattare) för första gång tagit greppet att placera sina figurer i dörröppningen, och sett inifrån mot dagsljuset utanför. Detta var ett sett att komponera han senare jämt kom att utnyttja. Han upprepar detta sätt i "Brudfølget går forbi" (1886) och "Velkommen".

Bilden "Välkommen" är ett huvudverk i norsk nationalkonst, från 1890 – nu i Oslos Nationalgalleri. Figurerna står i dörröppningen och tavlorna visar kontrasten mellan det mörka rummet inne och det solgnistrande ljuset utanför. "Välkommens" landskap utanför dörren är gult-blått-violet-orange. Det violetta förbinder rummet med ljuset utanför i Soots bild, där de mycket varierade figurerna, interiörerna är blåa och röda .

Eyolf Soot: Velkommen (1890)

Bilden är målad på gården Skaug, et litet stycke vid vägen från Lillehammer söder om Suttestad, en gård där även Frödingvärden Jens Hombs syster skulle komma att gifta sig. Sammans med Soot på Skaug Gård hos den målände lantbrukaren Erik Skoug bor på gården även Ole Molnæs, även han en bekant av Fröding. Mellan gårdarna Skaug och

Suttestad målar Frödingvännen Fredrik Collett Åretta älv kämpande sig fram genom vinterns snö i otaliga tavlor, en norsk Gustaf Fjæstad.

Dr. Torps Suttestad har fasta, ständigt återkommande kulturprogram på kvällarna, i första våningen, i salongen.

Nu, denna sena höstkvällen i november 1892 kommer Eyolf Soot, med ett förbrädd tablå och presenterar en ny tavla, ett alldeles nytt porträtt av en kvinna för dr. Torps patienter. Fast riktigt färdig är inte tavlan vid tillfället. Övrigt har patienterna vid detta läget just firat sjösättningen av Fridtjof Nansens skepp "Fram" vid Colin Archers varv i Larvik. Archers fru, Karen, är Frödings medpatient. - Nu åkte Nansen 1893-1896 på sin berömda ishavsfärd med den berömda skonaren.

Soots tavla är alltså inte riktigt färdig ännu, men det hela görs till en sorts fest för Eyolf Soot, med stor middag. Fröding är själv inte med på just middagen, genom golvet hör han talen och hur det hurrades, väldeliga. Soot skall senare nu åka till Bergen och där öppna målarskola².

Fröding är mestadels på sitt rum, på andra våningen mot sydväster.

Genom golvet hör han Soot och den högljudda föreställningen, applåderad av de åhörande patienterna och personalen.

När han kommer ner dagen efter har han skrivit dikten "Kung Don Philip av Castilla." I diktens slut gör han Soot och Velazquez jämbördiga, till två lika. Fröding lär ha imponerats av den vänliga och lustiga vännens målarkonst. Fröding är alltså uppenbarligen väl bekant redan med Soots tavlor och hans grepp redan från 1884. Kanske även han sett "Tatere" och de senare efter samma modell mångfigurkompositionerna, sättet att sammanföra det mörkare inre med ljuset utanför genom den öppna dörren och användande av färgerna för att binda ihop det yttre ljus och rymden utanför med interiören. Fått kompositionsprinciper som de ovan angivits tolkat och även av konstnären själv fått förklarat.

Och Fröding – av Soot eller på annat vis - måste ha varit känd med, sett avbildad den stora spanska konstnärens Diego de Silva y Velazquez' kanske främsta tavla: "Las Meninas" ("Barnflickorna av högsta äran").

Om denna tavlan har det sagts att den "inte var tavla, men sanning" (Palomino), at den var "målarkonstens teologi" (Luca Gordana). "*Jag undrar var tavlan är*", sa Theophile Gautier, när han sto framför den

Hans titel på dikten, Kung Don Philip av Castillen syftar på Filip IV, ryktbara Filip IIs barnbarn och spansk kung under solnergångsåren under den förste delen av 1600-talet, då det mäktiga spanska riket från

² Han berättar för Mary Archer medpatientens dotter som själv var målarinna.

Ferdinand och Isabel och Filip II krympte genom förlusten av Portugal, förluster i de tidigare spanska Nederländerna och krympta riksdelar i Frankrike. Fast, kungen lämnade ansvaret för staten till Gaspar Oliveras och gynnade själv mest konsten och: Diego y Velazques var hovets målare.

Tavlan Las Meninas med "infantinnan" (prinsessan) Margarita och hennes barnflickor mm. hade det riktigt stora formatet³. Den kom till under flera månaders arbete under året 1656, löpande övervakad av Kungen och drottningen, Mariana. Bilden har en omfattande personage med förutan infantinnan själv dvärgar, hund, hovmän, Velazquez själv, drottningens kvartermästare/geheimeråd, och även Kungen och drottningen själva: De skymtas i spegeln där de övervakar bildens tillblivelse. I huvudsak är personerna kända⁴. Kompositionen är alltså Sootsk, eller snarare Velazquez, utvecklad och praktiserad närmare 250 år innan Soot – i Kastiljen.

"Kung Filip – "kallar Fröding Kungen i dikten. De som först hörde Fröding läsa dikten bland medpatienterna på Suttestad trodde – i fall man tror på de senare breven om dikten – att han syftade på Filip II. Det romartalet kände man till från skolan, inte den fjärde.

Kompositionen, vårt vetande om kungens aktiva närvaro under diktens tillkomst stämmer. Frödings dikt talar ju om damer, geheimeråd, hundar, dessa finns – Frödings narr kan väl vara den ena dvärgen. Fast infantinnan beskrivs lite fel⁵. Velazquez har ju även sitt kors på bröstet. Krigsskepp till Flandern var aktuell politik. Det lär annars inte finnas någon övrig allmänt känd bild av Velazques med samma motiv. Dessutom, dikten var en hyllning till Soots kvinnoporträtt! Kanske hade denna Soots kvinna en gitarr i sitt sköte och Fröding vred det hela till för just att det skulle vara Soots "hommage"?⁶ Omnämnda generaler och amiraler är spanska och Filips, men tycks vara Filip IIs - . Så lätt var det ändå inte, då, på andra våningen på Suttestad. Ändå: Vi tror diktens källa är "Las Meninas". Säkert, så måste det vara.

³ 318cm x 276 cm!

⁴ Längst bak i den öppna dörren i ljusets relief Jose Nieto, drottningens kvartermästare/geheimeråd, i spegeln Filip IV och drottningen, Mariana. Velazquez står framför sitt staffeli. Till höger i mörkret Marcela de Ulloa och en okänd person. "Barnflickorna av högsta äran" är Isabel Velasco och Augustina Sarmiento, dvärgarna Maria Barbola och Nicolas Pertusato. Emellertid har "Filip IVs Richelieu", Gaspar de Oliveras och Sargatanas, en ond lam man, påstått med förmågan att öppna låsta dörrar och flytta väggar av andra sökts placerat in i persongalleriet.

⁵ Infantinnan skulle tyvärr komma att dö ung, som brodern, arvingen, infanten. De spanska habsburgarna var på väg ut, de franska boubonnerna skulle komma.

⁶ Diskuterad med Magnus Kindstrand, Stockholm.

Diego y Velazquez: Las Meninas (1656)

Det går en månad till. Fröding lämnar Suttestad och den 21sta november går vägen till Karlstad. - Till Mary Archer som ved ett aktuellt besök har uppmuntrat patienterna skriver han. "Die Shöne Tage in Aranjuez sind zu Ende – ihre königliche Hoheit ist hier nicht mer."⁷

Han är strax saknad! Medpatienten Mathilde Jensen skriver till honom till julen och i brevet från 18de december skriver hon:

⁷ Så öppnar Schiller "Don Carlos". Fast Frödings tyske brister lite.

Herr Frøding,

"Det var tomt efter Dem, Kjære, snille hr. Frøding. Fru Sørensen sagde: Nu har jeg ikke Frødings trin i trappen at høre efter. Nu tager han ikke i døren, nu sidder han ikke i stolen ved ovnen. Sic transit gloria osv. Alle hilser og vært tilslut hjertelig hilset fra Deres taknemlige"

Mathilde Jensen.

Fast, dikten, Kung Don Philip av Castilla, glöms inte av patienterna och personalen som är kvar. På nyåret 1893 skriver 5 kvinnor på Suttestad till honom där han är åter i Karlstad. Han känner dom väl, dom har omtalats i flera av hans brev redan.

Herr Frøding.

*"Vi taler ofte om Dem og siger: Maaske kommer hr. Frøding hid iaar ogsaa. Vi længtes ogsaa efter Don Velasques og efter den store Filip den 2den⁸
Har de Dem begge, aa, kjære, lad os faa skrive det smukke digt af. Men kom selv, og vær uden frygt og uden sværd. Tænk om De derimod blev til velkomst trakteret med æblekage og sukkertøj."*

Tusind venlige hilsener

*Mathilda Jensen, Karen Archer, Selma Richert,
Petra Hansen, Dorothea Torp.*

Hur gick det senn?

Det gick därefter 39 år innan dikten trycktes, först i Hemmets Veckojournal, julnumret nr. 52 för 1931.

Sedan hämtade Germund Michanek fram dikten i samlingen

"Återkomsten" 1964, ut ur greven Birger Mörnens samlingar i Örebro.

Senare diktsamlingar, "samlade dikter" - även den mest aktuella från

Bonnier W&W - har uteslutit dikten om Velazquez' Las Meninas och

Soot, från Sootfirandet på Suttestad i november 1892. Fast nu är den

åtminstone på Knut Warmlands impressiva lista i Frødingsällskapets årsbok för 2004.

⁸ Här ser vi oklarheten om tavlans Filip, fast Velazquez föddes ungefär samtidigt med Finip IIs bortgång.

Var kan Frödings intresse legat.
Han hade läst Schillers Don Carlos.
Kanske hade han även tagit del av den filosofi som sedan flera år varit försökt tolkat in i dikten, de moralfilosofiska, politiska, de astrologiska⁹.
Och varför blev den glömd, redigerad bort, ut av honom själv. Om detta vet vi lite från källorna.

Du har sannolikt inte läst den: Läs själv den virtuosa Frøding i dikten omkring tavlorna, mellan Aranjuez och Lillehammer!
Kung Don Philip av Castilla.

*"Kungen nickade i nåder,
Salen genlöd i applåder.
Lyckan smålog varmt emot
Don Velasques, den spanske Soot."*

⁹ Velazquez bostad innehöll vid hans bortgång 5 stjärnkikare. Han hade själv även skaffat sig tillträde till alla den spanska kungens observatorier. Det har även spekulerats i om Las Meninas i sin komposition egentligen är ett dold horoskop.